

B EELDEN OM HET LEVEN TE VERTELLEN

DE FRISSE KIJK OP DE STRIP VAN JUDITH VANISTENDAEL

Een dokter begint aan een slechtnieuwsverhaal. Kanker. De patiënt dwaalt af, ziet niet meer scherp, tot de dokter hem weer bij de les haalt. Dit lijkt misschien een scène uit de Amerikaanse tv-serie *Breaking Bad* of uit de boeken van Kluun, maar het is de opening van *Toen David zijn stem verloor*, de derde strip van Judith Vanistendael. Haar boek is een serieuze weergave van hoe verschillend mensen met naderend verlies omgaan. Patiënt David heeft geen zin om over het onvermijdelijke te praten. Zijn partner wordt gek van dat taboe. Twee dochters, een volwassen vrouw die net bevallen is en een kind van acht, proberen ieder op hun eigen manier een plaats te geven in hun leven aan de naderende dood van hun vader.

Strips worden doorgaans niet geassocieerd met onderwerpen die de harde kern van het menselijke bestaan raken. Dat is een van de redenen voor het succes van de term *graphic novel*, die meer ernst uitstraalt. Toch zijn de in strips aangesneden thema's de laatste decennia steeds diverser geworden en het werk van Vanistendael past in die evolutie. Haar strips zijn overigens op vele manieren ingebed in internationale tendensen.

LITERAIRE ACHTERGROND

Judith Vanistendael (1974) kwam via een omweg tot het beeldverhaal. Ze studeerde kunstgeschiedenis in Gent. Nog tijdens die studie zette ze haar eerste passen als illustrator voor het boek *Vlaamse sprookjes* van haar vader, Geert van Istendael. Via hem was ze uiteraard ook al vertrouwd met de wereld van de literatuur. Haar uiteindelijke stap naar de strip kwam er aarzelend. Ze wilde verhalen vertellen met beelden. Vanistendael heeft dus niet de klassieke stripachtergrond van het merendeel van de Vlaamse

GERT MEESTERS

werd in 1972 geboren in Maaseik. Is doctor in de Germaanse taal- en letterkunde en is docent aan de universiteit Lille 3 Charles-de-Gaulle. Publiceert over taalkunde en recenseert strips voor het weekblad *Focus Knack*. Adres: Guldensporenlaan 7, B-3010 Kessel-Lo.

stripauteurs. Die zijn minstens een periode in hun jeugd fanatiek bezig geweest met strips, waardoor ze de tradities en genres van het medium als vanzelfsprekend zijn gaan aanvoelen. Tot voor kort blonken nieuwe tekenaars daardoor voornamelijk uit in wedijver met bekende voorgangers. Zo bleef de vernieuwing in de Vlaamse strip beperkt. In die zin is Vanistendaels frisse kijk op het medium een voordeel. Een van haar voorbeelden, de Franse auteur Edmond Baudoin, stapte ook op latere leeftijd over naar het stripverhaal. Net als zij tekende en schreef hij al lang. Wanneer hij ermee geconfronteerd wordt dat zijn werk fundamenteel anders is dan de meeste gangbare Franse strips, dan antwoordt hij dat hij daarmee geen ervaring had. Op het moment dat hij moest uitzoeken hoe hij zijn beeldverhalen precies zou vertellen, kende hij de strippraktijk slecht.

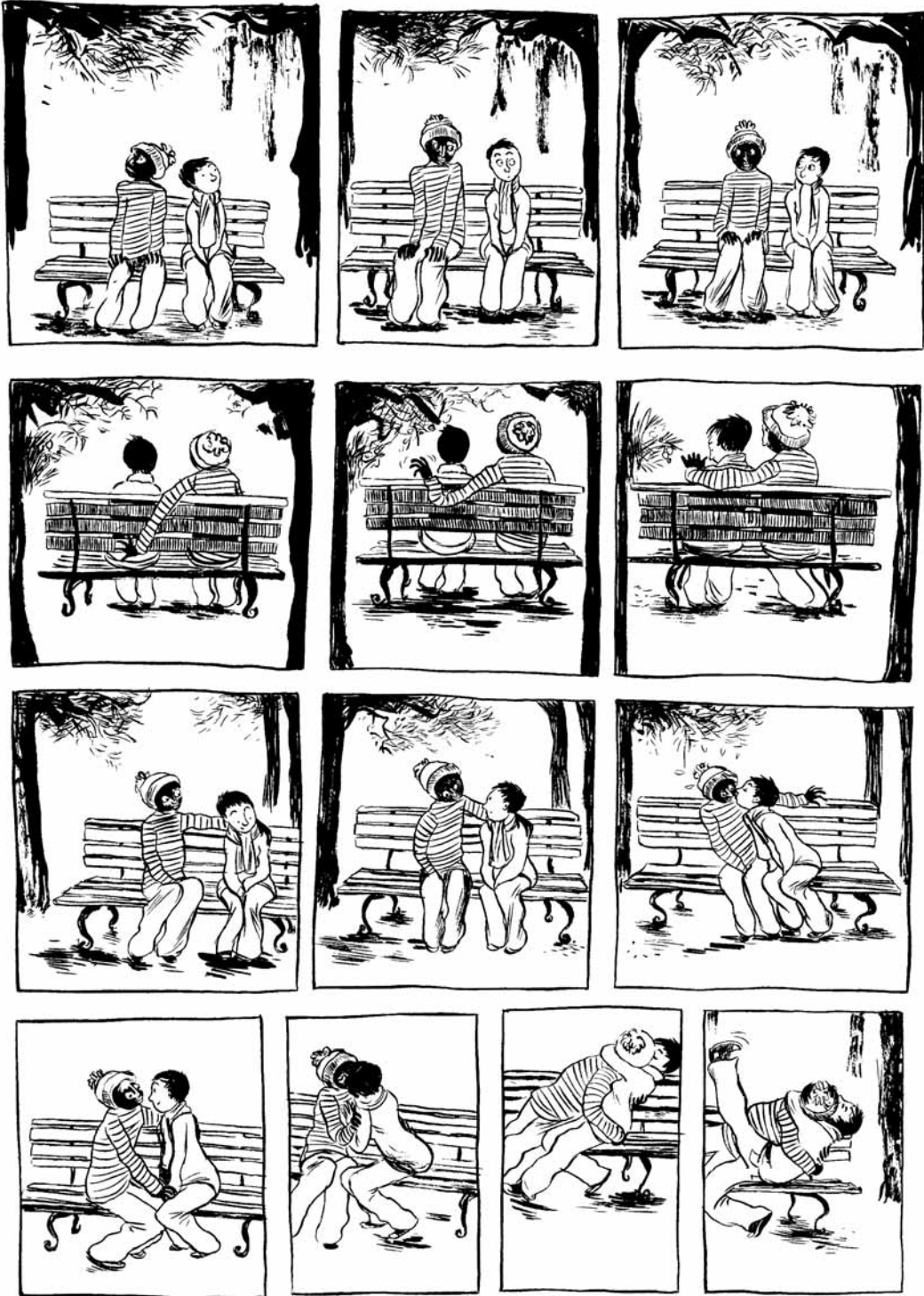
Vanistendael debuteerde in 2007 met *Papa en Sofie*, het eerste deel van het tweeluik *De maagd en de neger*. Net als Baudoins boeken steunde Vanistendaels eersteling nogal sterk op de tekst. Het verhaal had dan ook een literaire oorsprong: het was gebaseerd op 'Bericht uit de burcht', een kortverhaal van vader Geert uit 1998. Daarin werd de relatie van een jong meisje met een Afrikaanse asielzoeker beschreven vanuit het perspectief van een progressieve man uit een beschermde Belgische omgeving, die moeite heeft om de relatie van zijn dochter zonder vooroordelen te benaderen. In veel opzichten was *Papa en Sofie* een leerschool voor Judith Vanistendael. De onzekere balans tussen woorden en beelden liet nog niet direct vermoeden hoe ze in later werk perfect zou aanvoelen wat beter in tekst kon worden gezet en wat beter in prenten kon worden getoond. Haar zwart-witte penseelstijl was al vlot en bezat een zekere eigenheid, maar

het volledige spectrum mogelijkheden van deze techniek had ze nog niet bereikt. Toch kreeg het boek riante persaandacht, een positieve receptie in de algemene en de gespecialiseerde pers en haalde het hoge verkoopcijfers voor dit type strip, al waren die natuurlijk niet te vergelijken met de omzet van de klassieke markt voor kinderstrips.

De weerklank had gedeeltelijk te maken met Vanistendaels duidelijke verteltalent. Zeker ook de humane blik op een politiek probleem — zo ongewoon voor een Vlaamse strip — droeg bij tot het salonfähige karakter van *De maagd en de neger*. Als vanzelf doken vergelijkingen op met *Persepolis* van Marjane Satrapi, de internationale bestseller over de jeugd van een meisje in het Iran van de ayatollahs. Met *De maagd en de neger* deelt dat boek een onbevangen kijk op een politieke situatie die als onrechtvaardig wordt geportretteerd en een vlotte vertelinstantie die vertrekt vanuit eigen ervaringen.

In romans is de nadruk op de belevingswereld van de verteller natuurlijk heel gewoon. Om in een strip te vertellen wat iemand voelt of denkt, is echter wat inventiviteit vereist, want een strip vertrekt vanuit het beeld. Een strip toont, en hij beschrijft nauwelijks. Bovendien – of misschien daarom – heeft het medium een traditie van avontuurlijke genres of andere weinig introspectieve verhalen. Satrapi en Vanistendael zijn uitzonderingen. Vanistendaels aandacht voor psychologie en emotie van de personages kan dus worden gezien als een invloed van haar achtergrond, die veeleer in de literaire cultuur dan in de stripcultuur te vinden is. Hoewel haar boeken zich niet tot een kinderpublik richten, lijken ze soms wat op de “probleemboeken” die vooral in jeugdliteratuur een bloeiend genre zijn. Ondanks alle moeite die Vanistendael zich getroost om aan te geven dat *De maagd en de neger* geen strip over politiek asiel is, kan een aandachtige lezer niet anders dan er een boodschap uit distilleren. In het eerste deel van *De maagd en de neger* zit een visueel inventieve, maar ook heel duidelijk betogende pagina waarin een ambtenaar die de wetten met kafkaïaanse ijver naar de letter interpreteert, zijn menselijke gezicht verliest en de trekken krijgt van een hyena. In *Toen David zijn stem verloor* (2011) zit een klein pleidooi voor euthanasie verborgen. Vanistendaels strips zijn uiteraard niet beperkt tot dit soort politieke of ethische boodschappen, maar hun aanwezigheid verbindt haar werk meer met een bepaald soort literatuur dan met een stripgenre.

Het literaire karakter van haar werk blijkt ook uit de manier waarop het aan de man gebracht wordt. Haar eerste twee boeken verschenen nog op A4, een typisch stripformaat, al gaven de matte cover en de flappen al een indicatie van de afstand tot de klassieke strip. *Toen David zijn stem verloor* is daarentegen enkele centimeters minder hoog en veel dikker. Het is nog groter dan de gemiddelde paperbackroman, maar het formaat past toch beter bij de algemene boekhandel dan bij de klassieke stripzaak. Net zoals Vanistendael zelf liever gaat signeren in boekhandels dan op stripmanifestaties. Haar uitgevers brengen in eerste instantie strips uit: Oog & Blik, dat haar drie stripboeken

tot nu toe publiceerde, is al jaren de meest prestigieuze uitgever voor strips in Nederland. *Toen David zijn stem verloor* heeft ze eigenlijk in opdracht van de Franstalige stripuitgever Le Lombard gemaakt. Toch is ook op uitgeversvlak de literaire invloed zichtbaar. Oog & Blik maakt al enkele jaren deel uit van De Bezige Bij, en edities in andere talen zitten soms ook onder een literaire paraplu (RCS Libri in Italië, Actes Sud in Frankrijk). Haar werk lijkt dan ook eerder aan te spreken bij een algemeen lezerspubliek dan bij een strippubliek.

LEVENDIGE LIJNTEKENINGEN

Hoewel Vanistendael niet via de geijkte paden tot het stripverhaal is gekomen, behoort haar werk niet tot het grafisch en verhaaltechnisch ondermaatse stripwerk dat literaire uitgevers soms op de markt gooien. Daarmee willen ze een graantje meepikken van de fata morgana die het commerciële succes van de graphic novel in het Nederlandse taalgebied lijkt te worden. Vanistendaels werk toont juist een scherp inzicht in stripvertelling en interessante grafische oplossingen. Bij *De maagd en de neger* werd haar tekenstijl nog vergeleken met die van Edmond Baudoin. Dat gebeurde niet op basis van de concrete vormgeving van personages of decors, maar op basis van de techniek. Net zoals Baudoin gaf Vanistendael de materiële eigenschappen van haar penseelstreken bestaansrecht. De meeste andere striptekenaars die een penseel gebruiken, laten weinig variatie in lijndikte en bedekkingsgraad toe. Bij Vanistendael kan een dikke streek met steeds minder inkt een esthetische, doorleefde toets toevoegen aan de afgebeelde scène. Naarmate *De maagd en de neger* vorderde, werd Vanistendael de techniek steeds meer meester. In het tweede deel, *Leentje en Sofie* uit 2009, zitten enkele plaatjes die een hele pagina in beslag nemen en een groot deel van de emotionele lading van het boek dragen. Enkele lichte, gelukzalige vrijscènes krijgen een tegengewicht in een donkere evocatie van de demonen die asielzoeker Abou meegenomen heeft uit zijn thuisland Togo.

Vanistendael manipuleert steeds beter het ritme van haar vertelling door de plaatjes en de woorden per pagina te doseren. *Toen David zijn stem verloor* vertegenwoordigt op artistiek vlak weer een grote stap, omdat Vanistendael voor het eerst haar strip inkleurt. In illustraties en korte strips had ze al eerder met kleur geëxperimenteerd, maar dat was geen must. Kleur op zichzelf is geen vooruitgang, tenzij er een artistieke meerwaarde uit voortkomt. De aquareltechniek die de laatste jaren door invloedrijke stripauteurs als Joann Sfar en Hermann meer in zwang komt voor strips, is geen opportunistische keuze van de auteur. Ze past bij de levendige lijntekeningen en door het directe karakter ervan versterkt ze de persoonlijke indruk die het verhaal maakt. Liever een onverwacht, onhandig kleureffect dan een koude, afgeborstelde strip.

Deze aandacht voor de materialiteit en de esthetische kwaliteit van tekeningen en paginalay-out verwijderden Vanistendael van andere stripauteurs die vanuit een literaire

achtergrond strips gaan maken. Vooral stripbewerkingen van literaire werken lijden onder een dilettaantisme van de tekenaar, zoals onlangs nog bleek uit de stripversie van *De vliegeraar* (naar de roman van Khaled Hosseini). Vanistendael waardeert juist de grafische technieken en de esthetische keuzes die het beeldverhaal biedt, omdat ze daarmee ook een verhaal kan vertellen. De woorden zijn belangrijk, maar het beeld minstens evenzeer. Om haar boeken goed te lezen is het daarom belangrijk de stiltes te interpreteren. Passages met onbetekenende handelingen die niet vergezeld gaan van woorden, dienen vaak om de emotionele impact van de gebeurtenissen op de personages te laten zien. In klassieke strips zou zo iets met een expliciete gedachteballon opgelost worden; Vanistendael vraagt om een subtiel interpretatievermogen van de lezer. Zo'n impliciete vertelwijze sluit aan bij wat gebeurt in veel recente romans, films of tv-series. Dit bewijst dat Vanistendael verhaaltechnisch bij de tijd is.

INTERNATIONAAL GERICHT

Dat Vanistendael hedendaags is, blijkt ook uit haar internationale gerichtheid. Tot een tiental jaar geleden bleef de grote meerderheid van de Nederlandstalige strips bedoeld voor de lokale markt. Dat leidde tot een grote uniformiteit van het aanbod, met erg veel aandacht voor strips volgens het Vandersteen-stramien: voornamelijk bedoeld voor kinderen, een mengeling van humor en avontuur, in een hoog publicatietempo. Jongere generaties stripauteurs wilden niet allemaal nog zulk werk maken en door een samenspel van factoren konden sommigen in vrij comfortabele omstandigheden werken aan strips waarvoor in het Nederlandse taalgebied slechts een beperkt publiek te vinden is.

Judith Vanistendael is een van de auteurs die in dat nieuwe stripklimaat gedebuteerd is. Ze volgde een stripopleiding aan Sint-Lukas Schaarbeek, waar ze les kreeg van gerenommeerde stripauteurs Johan De Moor en Nix en van stripwetenschapper Pascal Lefèvre. Ze kon bovendien genieten van werkbeurzen van het Vlaams Fonds voor de Letteren, welwillende uitgevers en media. Die structurele omkadering maakte het mogelijk dat auteurs als Brecht Evens, Olivier Schrauwen én Judith Vanistendael konden groeien in omstandigheden waar auteurs van de vorige generaties alleen van konden dromen. Het beperkte publiek voor iets meer veeleisende strips voor volwassenen op de Nederlandse en Vlaamse boekenmarkten kon vervolgens wel aangevuld worden via vertalingen. Dat was vroeger haast alleen mogelijk voor de zeldzame Vlaamse auteurs bij de enkele Franstalige uitgevers die hun strips automatisch ook in het Nederlands uitbrachten. *De maagd en de neger* is ondertussen beschikbaar in het Nederlands, Frans, Duits, Engels, Spaans en Italiaans en met *Toen David zijn stem verloor* gaat het dezelfde kant uit. In een literaire context is dit misschien niet zo vreemd, maar in een Vlaamse stripomgeving zijn vertalingen naar andere talen dan het Frans nog altijd een rareiteit, ook al omdat de stripverkoop in veel Europese landen een nichemarkt is.

Internationaal worden de volwassen thematiek en de esthetische uitwerking van Vanistendaels strips juist heel enthousiast ontvangen. Zo werd ze met *De maagd en de neger* twee keer genomineerd voor de alumprijzen op het stripfestival van Angoulême in Frankrijk, het belangrijkste stripevenement in Europa.

De maagd en de neger had behalve het politiek heikele asielonderwerp internationaal nog een ander voordeel. Het was een slechts licht verholde autobiografie. In strips is dat lang een nauwelijks beoefend genre gebleven. Rond de eeuwwisseling kende het genre echter een wereldwijde bloei, met *Maus* van Art Spiegelman en *Persepolis* van Marjane Satrapi als grootste trekkers. Toen *De maagd en de neger* verscheen, werd de autobiografie internationaal als een van de normaalste genres in volwassenenstrips beschouwd. Het is natuurlijk geen toeval dat *De maagd en de neger* goed getimed is voor succes in het buitenland. Net zoals er een reden is waarom strips als *Jommeke* en *De Kiekeboes*, die in Vlaanderen enorme kassuccessen zijn, moeilijk over de regiogrenzen raken. Die laatste zijn te duidelijk verankerd in een plaatselijke traditie, het soort strip dat Willy Vandersteen op de rails zette, en dat soort lokale modes is vaak te specifiek om geëxporteerd te worden. Jongere auteurs als Vanistendael lezen vooral strips van internationale auteurs en spiegelen zich aan de volwassenenstrip van buiten het taalgebied.

Met *Toen David zijn stem verloor* is Vanistendael afgestapt van het autobiografische perspectief. Er was ook al een scheiding tussen auteur en personage in *De maagd en de neger*, onder andere door de andere voornamen van de protagonisten, maar het tweeluik was wel geïnspireerd door gebeurtenissen uit Vanistendaels eigen leven. In *Toen David zijn stem verloor* is er geen personage te vinden dat zo sterk gebaseerd is op de auteur als Sofie uit *De maagd en de neger*. Toch is de verhaalstof ervan niet zo heel anders verzameld. Vanistendael blijft zich als auteur voeden met dingen die ze zelf heeft meegemaakt of die in haar directe omgeving zijn gebeurd. Die voedingsbodem in het *vécu* is eigenlijk een techniek om haar verhalen bij de realiteit te laten aansluiten, ze een hoge geloofwaardigheid te schenken. Opnieuw is dit voor een roman een haast banaal alledaagse werkwijze, maar in een stripwereld die door populaire verhaalgenres wordt gedomineerd, is Vanistendaels methode nog steeds een vernieuwend element.

Vanistendael is met haar steeds ambitieuzere werk een exponent van een medium in de overgang. Van een strikt in harnassen gewurde beeldvertelling ontwikkelt het zich tot een veel vrijere kunstvorm waarin zowel binnen als buiten de traditie gewerkt kan worden. Vanistendael mikt daarbij op een algemeen, internationaal lezerspubliek, dat eerder in de boekhandel dan in de stripwinkel te vinden is. *Toen David zijn stem verloor* is zoveel rijper dan *De maagd en de neger* dat haar volledige potentieel nog niet bereikt lijkt.

LITERATUUR

JUDITH VANISTENDAEL, *Toen David zijn stem verloor*, Oog & Blik / De Bezige Bij, Amsterdam, 2012, 280 p.

JUDITH VANISTENDAEL, *De maagd en de neger. Leentje en Sofie*, Oog & Blik / De Bezige Bij, Amsterdam, 2009, 88 p.

JUDITH VANISTENDAEL, *De maagd en de neger. Papa en Sofie*, Oog & Blik / De Bezige Bij, Amsterdam, 2007, 64 p.

BRONNEN

GERT MEESTERS, "Iedereen spreekt over zichzelf", interview met Edmond Baudoin, *Knack*, 10 juni 1998, pp. 101-102.

GERT MEESTERS "Vrouwen troef", dubbelinterview met Judith Vanistendael en Ilah, *Knack Focus*, 20 januari 2009, pp. 8-11.

GERT MEESTERS, "De internationalisering van de Vlaamse strip", *Praagse perspectieven* 6, 2010, pp. 113-130.